

An Analysis of the Treatment of Women by Salafi and Excommunicationist Groups in Light of International Humanitarian Law and Islamic Humanitarian Law

Majid Masoudi¹, Gholam Ali Ghasemi², Masoud Raei³

(Received on: 2022-06-05; Accepted on: 2022-08-1022)

Abstract

Based on their doctrines, Salafi excommunicationist groups consider followers of other religions and denominations as non-believers, justifying the shedding of their blood and seizing their property. Consequently, these groups engage in numerous criminal activities. Given the military approach employed by these groups, it becomes imperative to examine the perspective of humanitarian law, especially concerning their interactions with civilians. This article aims to gain a deeper understanding of Salafi excommunicationist groups and their treatment of women. It also seeks to analyze this emerging phenomenon within the framework of international law, legal doctrines, and the principles of Islamic law. The objective is to evaluate the treatment of women by Salafi excommunicationist groups in comparison with the provisions of international humanitarian law and Islamic humanitarian law. In this research, we employ a theoretical analytical-descriptive method and gather data from library sources to address this question. Despite the considerable support for women in international humanitarian law and Islamic humanitarian law, the findings of the research reveal that Salafi excommunicationist groups not only fail to adhere to these legal and religious principles but also perpetrate inhumane crimes against women.

Keywords: Salafi excommunicationist groups, international humanitarian law, Islamic humanitarian jurisprudential doctrines, Islamic humanitarian law, women, civilians.

-
1. PhD student, International Law, Department of Law, Islamic Azad University, Najafabad Branch, Najafabad, Iran.
Email: majid_masoudi67@yahoo.com.
 2. Associate professor, Department of Law, University of Qom, Qom, Iran (corresponding author).
Email: g.ghasemi43@gmail.com
 3. Associate professor, Department of Law, Islamic Azad University, Najafabad Branch, Najafabad, Iran.
Email: masoudraei@yahoo.com

تحلیل عملکرد گروه‌های سلفی و تکفیری در مواجهه با زنان در پرتو حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق بشردوستانه اسلامی

مجید مسعودی^۱، غلامعلی قاسمی^۲، مسعود راعی^۳

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۱]

چکیده

گروه‌های سلفی، تکفیری به دلیل مبانی فکری خود که پیروان سایر ادیان و مذاهب را کافر و جان و مالشان را مباح می‌دانند، جنایت‌های بسیاری مرتکب می‌شوند. با توجه به رویه نظامی این گروه‌ها لازم است دیدگاه حقوق بشردوستانه در خصوص رویکرد آنان، به خصوص در مواجهه با غیرنظامیان، مشخص شود. این مقاله با هدف شناخت بهتر و عمیق‌تر جریان‌ات سلفی، تکفیری و عملکرد آنها در مواجهه با زنان و نیز تحلیل این پدیده نوظهور، با توجه به استانداردهای حقوق بین‌الملل و آموزه‌های فقهی، حقوقی اسلامی می‌کوشد کشف کند که عملکرد گروه‌های سلفی، تکفیری در مواجهه با زنان چه نسبتی با قواعد حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق بشردوستانه اسلامی دارد. در پژوهش حاضر، برای پاسخگویی به این سؤال، از روش نظری تحلیلی، توصیفی استفاده و داده‌های تحقیق با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. بر اساس یافته‌های پژوهش، به‌رغم وجود حمایت‌های قابل توجه از زنان در منظومه حقوق بشردوستانه بین‌المللی و حقوق بشردوستانه اسلامی، گروه‌های سلفی، تکفیری نه تنها به هیچ‌یک از این قواعد حقوقی و شرعی پایبند نیستند، بلکه به انجام جنایت‌های غیرانسانی علیه زنان مبادرت می‌کنند.

کلیدواژه‌ها: گروه‌های سلفی، تکفیری، تکفیری، حقوق بشردوستانه بین‌المللی، آموزه‌های فقهی بشردوستانه اسلامی، حقوق بشردوستانه اسلامی، زنان، غیرنظامیان.

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، گروه حقوق، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران
majid_masuodi67@yahoo.com

۲. دانشیار گروه حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران (نویسنده مسئول) g.ghasemi43@gmail.com

۳. دانشیار گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران masoudraei@yahoo.com

مقدمه

حقوق بشردوستانه در مخاصمات و اهمیت آن از دیرباز مورد توجه بوده است. امروزه به دلایل متعددی ضرورت توجه به آن، به ویژه در مخاصمات گروه‌های سلفی-تکفیری در کشورها و مناطقی از جهان، مضاعف شده است. گروه‌های سلفی-تکفیری با ادعای پیروی از سلف صالح، پیروان بقیه مذاهب را کافر و خون، مال و ناموس آنان را حلال می‌دانند. مبانی فکری و رفتارهای این گروه‌ها نه تنها با قرآن و سنت، بلکه با سلف صالح هم در تضاد است. ایشان با ادعای مبارزه با مظاهر شرک، به تخریب اماکن عبادی و جنایت در حق زنان و کودکان و اسیران و قتل و کشتار غیرنظامیان روی آورده‌اند. چنین اقداماتی ضرورت و زمینه بررسی عملکرد آنان با رویکرد حقوق بشردوستانه اسلامی و رویکرد حقوق بشردوستانه بین‌المللی را فراهم کرده است.

با توجه به جایگاه خاصی که امروزه این‌گونه مقررات در حوزه مخاصمات به خود اختصاص داده‌اند، این مقاله به دنبال آن است که با رویکردی تطبیقی وضعیت این نوع مقررات را در حوزه بین‌المللی و اسلامی با بررسی عملکرد گروه‌های سلفی-تکفیری در مواجهه با زنان تجزیه و تحلیل کند.

در این موضوع کتب و مقالاتی به رشته تحریر درآمده است. عسکری در مقاله «حقوق بشردوستانه و کاربرد سلاح‌های انفجاری متعارف در مناطق پرجمعیت» (۱۳۹۷) به بررسی مقررات حقوق بین‌المللی بشردوستانه در خصوص کاربرد تسلیحات انفجاری متعارف در مناطق پرجمعیت و غیرنظامی در مخاصمات مسلحانه کنونی اشاره کرده است.

کرباسی و همکاران در مقاله «اصول بنیادین حقوق بشردوستانه از منظر سیره نظامی پیامبر اعظم (ص) (باتأکید بر منابع روایی)» (۱۳۹۷) با مطالعه سیره نظامی پیامبر مکرم اسلام (ص) در ۸۵ غزوه و ۳۴ سریه تحت مدیریت ایشان به این نتیجه رسیده‌اند که ایشان در همه این نبردها سپاهیان خود را به رعایت حقوق بشردوستانه و حفظ کرامت انسانی امر کرده‌اند.

نویسندگان با تجزیه و تحلیل داده‌ها، اصول بنیادین حقوق بشردوستانه از منظر سیره نظامی پیامبر اعظم (ص) را در قالب یک الگوی مفهومی در دو بُعد مادی و معنوی ارائه کرده‌اند. حقیقت‌پور در مقاله «اصل تفکیک انسانی از نگاه حقوق بشردوستانه اسلامی در مقایسه با معاهدات بین‌المللی» (۱۴۰۰) با نگاهی تطبیقی اصل تفکیک انسانی در مخاصمات مسلحانه را بررسی کرده است. بر اساس این اصل، حملات فقط می‌تواند علیه رزمندگان انجام گیرد و نباید متوجه افراد غیرنظامی باشد. از دیدگاه حقوق بشردوستانه اسلامی - که از سیره عملی پیامبر (ص) و گزارش‌های تاریخی در خصوص تعداد قربانیان در جنگ‌های پیامبر (ص) استنتاج می‌شود - اصل تفکیک الزام‌آور و تجاوز به غیرنظامیان ممنوع است. در این مقاله تلاش می‌شود عملکرد گروه‌های سلفی - تکفیری با نگاهی تطبیقی از منظر حقوق بشردوستانه اسلامی و حقوق بشردوستانه بین‌المللی بررسی شود که این مقاله را از تحقیقات پیشین ممتاز می‌کند.

۱. مفاهیم تحقیق

۱.۱. حقوق بشردوستانه

حقوق بشردوستانه به کارگیری برخی محدودیت‌ها در کاربرد ابزارها و حمایت از قربانیان در مخاصمات مسلحانه است (موسوی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۵). مقصود از حقوق بشردوستانه اسلامی نیز تمام امتیازات و اقتدارات مشروعی است که اسلام در حمایت از انسان‌ها در جنگ و صلح بر اساس آموزه‌های فقهی بشردوستانه و حقوق اسلامی به رسمیت شناخته است.

۲.۱. گروه‌های سلفی - تکفیری

«سلف» در لغت به معنای پیشینیان و گذشتگان (ابن منظور، ۱۴۰۸: ۳۳۱۳۳۰/۶) و در اصطلاح ابن تیمیه و پیروانش به معنای بازگشت به فهم صحابه، تابعان و علمای مورد

اعتماد اصحاب حدیث در سه قرن ابتدایی اسلام است (فرمانیان، ۱۳۹۲: ۲۶۹). سلفیه در قرن چهارم هجری و تحت تأثیر احمد بن حنبل ایجاد و در قرن هفتم هجری با ابن تیمیه احیا شد (خراسانی، ۱۳۹۳: ۳۴۵).

«تکفیر» در لغت به معنای نهان کردن و پوشاندن (ابن منظور، ۱۴۰۸: ۱۴۴/۵) و در اصطلاح، انکار مطالبی است که پیامبر (ص) آورده‌اند که گاهی از آن با عنوان «ضروری دین» نام می‌برند (مکی عاملی، ۱۳۸۶: ۳۳۴/۹). از جمله معانی ذکر شده برای تکفیر، کافر خواندن کسی (غدیری، ۱۴۱۸: ذیل «تکفیر») یا نسبت کفر دادن به مسلمان (عبدالمنعم، ۱۹۹۹: ذیل «تکفیر») است. بر اساس این اصطلاح، گروه‌های تکفیری و سلفی گروه‌هایی هستند که به غیر خود نسبت کفر می‌دهند.

شکل‌گیری گروه‌های تکفیری در امتداد جریان سلفی ابن تیمیه است. در قرن دوازدهم هجری در جزیره‌العرب محمد بن عبدالوهاب جریان تکفیری را با قدرت سیاسی همراه کرد و فصل جدیدی در اندیشه اهل سنت پدید آورد (خراسانی، ۱۳۹۳: ۳۴۵).

۲. مواجهه گروه‌های سلفی. تکفیری با زنان در پرتو حقوق بشر دوستانه بین‌المللی

جنايات گروه‌های سلفی. تکفیری در کشورهای اسلامی، آفریقایی و حتی اروپایی، به خصوص علیه زنان و کودکان و غیرنظامیان، از منظر حقوق بشر دوستانه بین‌المللی قابل بررسی است. کشتن و سر بریدن کودکان ایزدی و خوراندن گوشت آنها به مادرانشان،^۱ حمله داعش و طالبان به بیمارستانی در کابل که منجر به کشته شدن ۱۳ نوزاد، مادر و پرستار^۲ و نیز شهادت بیش از ۹۰ و زخمی شدن بیش از ۲۴۰ دانش‌آموز دختر در مدرسه سیدالشهدا دشت برچی کابل^۳ از نمونه‌های رفتار فجیع این گروه‌ها علیه زنان و کودکان بی‌گناه است.

1 . <http://www.nasimeqaen.ir/item/13503>.

2 . <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-52689893>.

3 . <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1400/02/20/2500224>.

۱.۲. تحلیل حمایت از غیرنظامیان در حقوق بشردوستانه بین‌الملل

در اسناد بین‌المللی حقوق بشردوستانه به مصونیت غیرنظامیان، از جمله زنان توجه خاصی شده است. حقوق بشردوستانه معاصر برایندهماهنگی و تعامل مثبتی است که همواره میان الزامات نظام‌گیری، نیازهای بشری و عواطف انسانی لازم است و باید رعایت شود.

در ادامه به برخی از عناوین مهم حمایت از زنان مندرج در اسناد بین‌المللی بشردوستانه و مجموعه قواعد عرفی بین‌المللی بشردوستانه اشاره می‌شود (ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۲: ۱۲۲-۱۳۰).

- مواد قانونی حامی زنان در کنوانسیون چهارم ژنو (۱۹۴۵)

زن. بازداشتی را نمی‌توان جز به وسیله زنان بازرسی بدنی کرد (ماده ۹۴).
- به محض اینکه علل بازداشت هر شخص بازداشتی مرتفع شود، از سوی دولت بازداشت‌کننده آزاد خواهد شد (ماده ۱۳۲).

- مواد قانونی حامی زنان در پروتکل اول الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو (۱۹۴۰)

زنان باید احترام خاص داشته باشند و به‌ویژه در برابر هتک ناموس، فحش‌های اجباری و شکل‌های دیگر حمله غیرمحترمانه حمایت شوند.

۳. مواجهه گروه‌های سلفی. تکفیری با زنان در پرتو حقوق بشردوستانه اسلامی

طبق قوانین و احکام انسان‌دوستانه اسلامی، باید با دیگران چنان رفتار کنیم که مایلیم با ما رفتار کنند (محقق داماد، ۱۳۷۵: ۲۰۹۱۴۷). در اسلام اصل وجود و ضرورت حقوق بشردوستانه مسلم‌دانسته شده است. این حقوق به اعتبار کرامت ذاتی و درک فطری و وجدانی انسان در رعایت این حقوق هم ضروری است و هم واجب. اسلام حقوق بشردوستانه را جدای از مصادیقی که جوامع بشری برای آنها تعیین کرده‌اند، تأیید و از آن پشتیبانی دینی کرده است.

البته ممکن است بین حقوق بشر دوستانه اسلامی و بین‌المللی تفاوت‌هایی در مبانی، اصول و حتی مصادیق و قواعد وجود داشته باشد که به آنها اشاره می‌شود. انسان در تفکر اسلامی علاوه بر کرامت و حیثیت ذاتی، دارای شأنیت خلیفة اللہی است؛ از این رو از تکریم ویژه‌ای برخوردار است و شایستگی دارد حقوقی که در شرایط جنگی برایش تعریف می‌شود، با ملاحظه شأنیت و الایش نزد خداوند و جایگاه، هدف و غایتش در سلسله مراتب هستی باشد.

۱.۱۳. مبانی حقوق بشر دوستانه اسلامی

۱.۱.۳. مبانی نظری

مبانی نظری حقوق بشر دوستانه در اسلام آن دسته اصول و بنیان‌های کلی است که منشأ دینی و وحیانی دارد و ناشی از نوع نگرش اسلام به انسان و هستی است.

الف) توحید

بر اساس این اصل، مقصود نهایی هستی و انسان رسیدن به نفی هرگونه معبود و هر آنچه انسان را از بندگی خدا باز می‌دارد و اثبات یگانگی خداوند، یکتاپرستی، جهت‌گیری و هدف‌گیری واحد به سوی خداوند و رضایت و تسلیم در برابر محض فرامین او، در همه اعمال و رفتار و عقاید انسان است. بنابراین هر چه مانع چنین جهت‌گیری در مسیر توحید باشد، از قبیل جنگ، خونریزی، ظلم و تجاوز، مشروعیتی ندارد.

ب) کرامت ذاتی

در تفکر اسلامی، انسان از آن جهت که مخلوق خداوند است، کرامت ذاتی دارد. در اسلام همه دارای نفس محترم هستند و هرگونه آسیب به آنها حرام و جرم است، مگر تباه‌کننده

حیات و مستحق کیفر و قصاص باشد. قرآن کریم می‌فرماید: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» (مائده: ۳۲).

ج. تساوی و برابری انسان‌ها

بر اساس این اصل، همه افراد در مقابل حقوق دیگران و در مقابل قانون مساوی هستند. ریشه چنین اصلی یگانگی «رب» همه انسان‌ها، یعنی خداوند، است. انسان‌ها از تساوی در دین، خالق، نسل نخستین، هدف اعلاّی زندگی، فضیلت کرامت و حیثیت ذاتی و رسیدن به کرامت ارزشی و اختیاری، روزی حلال، آیات خداوند، وسایل معشیت، تکالیف، حقوق و مقررات برخوردارند (ر.ک: جعفری، ۱۳۷۷: ۴۷۵-۴۷۰). بر این اساس، محروم کردن انسان‌ها، به خصوص غیرنظامی‌ها، از حق حیات و لوازم آن جایز نیست.

۲.۱.۳. مبانی عملی

الف) عدالت

مراد از عدالت در اینجا رعایت قسط و عدل در رفتار انسان دوستانه با دیگران و رعایت تقوا در رفتار و مطابقت دادن آنها با دستورات دینی و الهی است. یکی از مصادیق عمل صالح، رعایت حقوق زنان، کودکان و سالمندان و صدمه نرساندن به آنها در مخاصمات و درگیری‌های مسلحانه است.

ب) رحمت

اسلام اصل رحمت را هم یک اصل انسانی به شمار آورده و هم یک عمل صالح دینی برای رسیدن به سعادت و رستگاری.

ج) تعهد و وفای به عهد

تعهد و وفای به عهد از اصول اساسی روابط افراد، جوامع و دولت‌ها است. منشأ چنین اصلی درک انسان است. دین نیز عمل به تعهدات را تأیید و تشویق (اسراء: ۳۴؛ مائده: ۱) و در عین حال، نقض آن را مذمت می‌کند (انفال: ۵۶).

د) محبت و خوش رفتاری

اسلام به پیروان خود تأکید می‌کند که باید با همه افراد، چه مسلمان و چه کافر، اصول رفتاری دینی و انسانی را رعایت کنند؛ از جمله خوش رفتاری با اسیران. پیامبر اسلام (ص) به یاران و اصحاب خود در مقابله با کفار و مشرکان فرمود: «با محبت مردمان را به خود جلب کنید، با آنها رفتار خوش داشته باشید، آنها را با محبت ورزی به سوی ما آورید قبل از آنکه مردان آنها را بکشید و زنان و کودکان آنان را نزد من آورید» (هندی، ۱۴۰۹: ح ۱۱۳۰).

۲.۳. تحلیل حمایت از زنان در حقوق بشر دوستانه اسلامی

جهاد اسلامی با جنگ‌های متداول در جهان تفاوت دارد. اصل نخستین در احکام جهادی اسلام به کارگیری شیوه‌هایی است که تا حد ممکن از جنگ و کشتن انسان‌های بی‌گناه و افراد غیرنظامی جلوگیری شود؛ زیرا تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان یک تکلیف است. مطابق با رویکرد کلی اسلام در حمایت از غیرنظامیان، اشخاص مورد حمایت در پیکارهای مسلحانه را می‌توان در دو گروه مهم تفکیک و شناسایی کرد:

۱. افرادی که به اقتضای جسمانی فاقد توان جنگی هستند، مانند زنان، کودکان و سالمندان یا به دلیل عوامل عارضی نظیر بیماری، نقض عضو، جراحت و از کارافتادگی توان جنگی‌شان را از دست داده‌اند؛

۲. افرادی که با وجود برخورداری از توان جنگی از شرکت در جنگ اجتناب می‌کنند، مانند کفار معاهد و مهادن و کفار ذمی.

۱.۲.۳. مستندات قرآنی و تفسیری حمایت از غیرنظامیان

در قرآن کریم آیات بسیاری درباره دوران عداوت‌های تحمیلی کفار بر پیامبرگرمی اسلام (ص) و مسلمانان وجود دارد که مفادشان خاستگاه فرمان‌های نبوی به سپاه اسلام در عصر رسالت و الهام‌بخش مجاهدان مسلمان در هر دوران است (بقره: ۱۹۰، ۱۹۴؛ آل عمران: ۱۰۲، ۱۰۵، ۱۱۰). برای نمونه با توجه به آیه ۱۹۰ سوره بقره^۱ می‌توان اذعان کرد که اصل تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان خاستگاه قرآنی دارد. در تبیین این مدعا توجه به چند نکته مهم است:

۱. تعبیر «فی سبیل الله» هدف اصلی جهاد اسلامی را روشن می‌کند. دلیل جهاد در اسلام هرگز انتقام‌جویی، جاه‌طلبی، کشورگشایی و کسب غنیمت نیست. این ویژگی بر تمام ابعاد جنگ اثر می‌گذارد و به کمیت و کیفیت جنگ، نوع سلاح و چگونگی رفتار در میدان جنگ رنگ‌خدایی می‌بخشد؛

۲. به صراحت جمله «الذین یقاتلونکم»، جهاد مخصوص مقابله با کسانی است که دست به اسلحه می‌برند. همچنین از آیه استفاده می‌شود که غیرنظامیان (مانند زنان، کودکان و سالمندان) هرگز نباید هدف تهاجم باشند؛

۳. در قرآن کریم به رعایت عدالت - حتی در میان جنگ و با دشمنان - توجه شده است. رسالت دین اسلام از بین بردن زمینه‌های تجاوز در جنگ است. اگر جنگ برای خدا باشد، نباید هیچ‌گونه تعدی در آن باشد.

۱. «وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ؛ در راه خدا [فقط] با کسانی که با شما می‌جنگند، نبرد کنید و از حد تجاوز نکنید که خدا تعدی‌کنندگان را دوست نمی‌دارد».

منابع تفسیری شیعه (فیض کاشانی، ۱۳۷۳: ۲۲۸/۱) و سنی (سید طنطاوی، ۱۹۹۷: ۴۰۶/۱) بر این مدعا اتفاق نظر دارند که اصل اولیه در احکام جهادی اسلام به کارگیری شیوه‌هایی است که تا حد ممکن از جنگ و کشتن انسان‌های بی‌گناه و کسانی که درگیر جنگ نیستند، پیشگیری شود. رعایت اصل تفکیک میان جنگجویان و غیرنظامیان در پیکارهای مسلحانه به هر شکلی یک تکلیف است و جنگ فقط با نیروهایی مجاز است که نظامی و درگیر جنگ باشند. بنابراین همواره از مجروحان، کودکان، زنان، سالمندان و مانند اینان حمایت می‌شود و جنگجویان حق تعرض به آنان را ندارند (طباطبایی، ۱۳۷۵: ۱۶/۲).

۲.۲.۳. مستندات روایی حمایت از غیرنظامیان

الف) روایات عام

منظور از روایت عام، روایت‌هایی هستند که یک قاعده عام را بیان می‌کنند. پیامبر اکرم (ص) همواره به مسلمانان توصیه می‌کردند در مکه جز با کسانی که با شما می‌جنگند، مبارزه نکنید (جعفریان، بی تا: ۲۱۸). ایشان به سعد بن عباد و هم‌زمانش فرمودند: «جز با کسانی که با شما می‌جنگند، مقاتله نکنید» (بی‌هقی، ۱۴۱۹: ۸ و ۱۲۱۲۰/۹). در زمان فتح مکه نیز پیامبر اکرم (ص) به مسلمانان سفارش کردند فقط با جنگجویان مبارزه کنند؛ کسانی که در خانه‌هایشان را ببندند، در امان هستند و کسانی که در خانه ابوسفیان پناه جویند، ایمن هستند؛ البته افرادی را استثنا و دستور قتلشان را صادر کردند (زیلعی، ۱۳۶۵: ۱۷۱/۶). امام علی (ع) هنگام اعزام معقل بن قیس به شام توصیه فرمودند که جز با جنگجویان پیکار مکن (نهج البلاغه، نامه ۱۲). از مجموع این روایات ها قاعده عام «مشروعیت جنگ فقط با جنگجویان» استنباط می‌شود که مستند حمایت از غیرنظامیان در پیکارهای مسلحانه است.

ب) روایات خاص

منظور از روایات خاص، روایت‌هایی است که با فهرست کردن مصادیق حقوق بشر دوستانه مانند زنان، کودکان، سالمندان و افراد فاقد توانایی جنگی، بر حمایت از آنان تأکید می‌کنند. بر اساس روایتی از امام صادق (ع)، سیره پیامبر اکرم (ص) این بود که به مجاهدان می‌فرمودند: «حرکت کنید به نام خدا و برای خدا و در راه خدا و بر آیین رسول خدا؛ تعدی نکنید، مثله نکنید، از حيله و نیرنگ پرهیزید، سالخورده‌گان و کودکان و زنان را نکشید...» (حر عاملی، ۱۴۱۶: ۴۳/۱۱). شبیه این دستورالعمل نظامی ماندگار در دیگر منابع معتبر نیز نقل شده است (مجلسی، ۱۴۰۴: ۲۵/۹۷).

در منابع روایی اهل سنت نیز رفتار انسانی با غیرنظامیان و پرهیز از کشتن آنان بازتاب گسترده‌ای دارد. انس بن مالک از رسول خدا (ص) نقل می‌کند که «حرکت کنید به نام خدا و بر آیین خدا، سالخورده‌گان، اطفال، صغار و زنان را مکشید و افراط نکنید...» (بیهقی، ۱۴۱۹: ۹۰/۹).

۳.۲.۳. مستندات فقهی حمایت از غیرنظامیان

الف) رویکرد حمایت مطلق از غیرنظامیان

در رویکرد حمایت مطلق از نظامیان که به مشهور فقهای امامیه منسوب است، غیرنظامیان (زنان، کودکان، سالخورده‌گان، دیوانگان و رهبانان) در جنگ‌های مسلحانه از مصونیت مطلق برخوردارند و حتی در صورت همکاری در جنگ - جز اقتضای ضرورت نظامی و اضطرار - نباید به آنها تعرض شود. علامه حلی در این باره گفته است: «کشتن دیوانگان و کودکان و زنان جایز نیست - هرچند معاون در جنگ باشند - مگر در صورت ضرورت» (علامه حلی، ۱۴۱۳: ۴۸۶/۳). محقق کرکی در شرح نظر وی می‌نویسد: «اگر استثنا را در آخر ذکر می‌کرد، بهتر بود» (محقق کرکی، ۱۴۱۴: ۳۸۵/۳). ابن جنید، از فقیهان امامیه، در این

باره چنین نظر داده است: «قتل زنان، کودکان، راهبان و سالخورده‌گان فقط در دو صورت جایز است: نخست آنکه افراد نامبرده مسلمانی را به قتل رسانده باشند که در این صورت، قتل آنان از باب قصاص جایز است و دوم در صورتی که آنان دارای توانایی جنگی باشند، به گونه‌ای که زنده ماندنشان موجب گرفتاری مسلمانان در حال و آینده باشد» (ابن جنید اسکافی، ۱۴۱۶: ۱۵۴). صاحب جواهر ضمن بیان اینکه «کشتن دیوانگان، کودکان و زنان [از دشمن] جایز نیست، هرچند یاری‌کننده باشند، مگر در حالت اضطرار» (نجفی، ۱۳۶۳: ۷۳/۲۱)، ادعا می‌کند که فقیه‌ی را سراغ ندارد که با این مسئله مخالفت کرده باشد. دیگر فقهای امامیه مانند فیض کاشانی (۱۴۰۶: ۹۴.۹۲/۱۵)، روحانی (بی تا: ۱۰۶.۱۰۵/۱۳) و احمدی میانجی (۱۴۰۷: ۹۱) نیز از این رویکرد حمایت کرده‌اند.

برخی فقهای امامیه بر رویکرد حمایت از زنان، حتی در صورت مقاتل بودنشان، تأکید کرده‌اند. شیخ طوسی در کتاب النهایة می‌نویسد: «کشتن زنان جایز نیست، هرچند با مسلمانان مقاتله کنند و مردان و شوهرانشان را یاری کنند. اگر اضطرار ایجاب کند، کشتن آنان جایز است و باکی نیست» (طوسی، ۱۴۰۰: ۲۹۲/۱).

چنانکه مشاهده می‌شود، در این رویکرد، ضرورت و اضطرار تنها عامل از بین‌برنده مصونیت و حمایت از غیرنظامیان است. درباره زنان، حتی مقاتل بودنشان نیز مصونیتشان را از بین نمی‌برد.

ب) رویکرد حمایت مشروط از غیرنظامیان

در رویکرد حمایت مشروط، حمایت از غیرنظامیان (مانند زنان، کودکان، دیوانگان، رهبانان و سالخورده‌گان) مشروط به عدم معاونت و مقاتله است؛ یعنی غیرنظامیان تا زمانی مصونیت دارند و از آنها حمایت می‌شود که در پیکارهای مسلحانه نقش معاون یا مقاتل نداشته باشند.

بعضی از فقهای امامیه، نظیر ابوالصلاح حلبی (۱۴۰۳: ۲۵۶) و شیخ جعفر کاشف الغطاء (بی تا: ۴۰۶/۲)، طرفدار این رویکرد هستند.

فقهای عامه نیز حمایت از غیرنظامیان را منوط به عدم معاونت و قتال می دانند. ابوبکر کاشانی، از فقهای حنفی، پس از بحثی مفصل در این زمینه می نویسد: «اصل در این مسئله این است که هر که اهل قتال باشد، کشتنش جایز است، اعم از اینکه بجنگد یا نجنگد، و هر که اهلیت قتال ندارد، کشتنش جایز نیست، مگر زمانی که حقیقتاً بجنگد یا معنأً (با رأی و تبعیت از رزمندگان) مقاتله کند» (کاشانی، ۱۳۸۷: ۱۰۱/۷).

به این ترتیب دیدگاه حقوق بشردوستانه اسلامی در حمایت از غیرنظامیان (به خصوص زنان) در درگیری های مسلحانه که امروزه گروه های سلفی-تکفیری ایجاد می کنند، کاملاً گویا و روشن است. بر این اساس، این گروه ها ناقض حقوق غیرنظامیان در مجموعه عملکردهای جنایتکارانه خود هستند.

نتیجه

از تفاوت های حقوق بشردوستانه اسلامی با حقوق بشردوستانه بین المللی اختصاص قوانین و آموزه های حقوقی آن به زمان جنگ و صلح است. حقوق بشردوستانه اسلامی به معنای حمایت از انسان ها در جنگ و صلح و بی طرفی است که مبنای خاص آن، روش عملی پیامبر اسلام و فرمایشات و احادیث آن حضرت در این گونه موارد است. حقوق بشردوستانه اسلامی امتیازات و اقتدارات مشروعی است که اسلام در حمایت از انسان ها در برابر دشمن، در جنگ و صلح و بی طرفی، بر اساس آموزه های فقهی بشردوستانه و حقوق اسلامی به رسمیت شناخته است. حقوق بشردوستانه اسلامی عملکرد گروه های سلفی-تکفیری را در هر حال، بدون نیاز به تعیین جایگاه و اثبات دولت بودن یا نبودن آنها، نقد می کند، در حالی که حقوق بشردوستانه بین المللی به حمایت از گروه های آسیب پذیر غیرنظامی در زمان جنگ

اختصاص دارد. این حقوق در نقد عملکرد گروه‌های سلفی-تکفیری نیاز دارد کشف کند که با آنها به مثابه دولت برخورد کند یا گروه‌های شورشی و تروریستی.

تفاوت دیگر حقوق بشر دوستانه اسلامی با حقوق بشر دوستانه بین‌المللی در محدوده قلمرو آنها و گروه‌های مورد حمایت و تحت پوشش آنها است. چنانکه آموزه‌های حقوق بشر دوستانه اسلامی مستقیماً از انسان‌ها حمایت می‌کند، اما حقوق بشر دوستانه بین‌المللی ضمن تعیین حقوق حمایت از افراد انسانی-اعم از نظامی و غیرنظامی- فقط تکالیف افراد انسانی و طرف‌های متخاصم در مخاصمات را مشخص می‌کند.

تمایز دیگر این است که احکام و مقررات بشر دوستانه اسلامی خاستگاه توحیدی دارد و فرازمانی و فرامکانی است. تأکید بر اصول بنیادین اسلام و عنایت به سازکار اجتهاد، امکان تحول و پویایی و کارآمدی نظام حقوقی اسلام را هماهنگ با نیازهای زمان فراهم کرده است. مزید بر آن، هر آنچه در فرامین دینی و شریعت درباره کمّیت و کیفیت رفتار جنگی وارد شده، ناشی از مصالح و مفاسد نفس‌الامری است؛ بنابراین بین دستگاه فلسفی و هستی‌شناسانه اسلام و نظام حقوقی که تنظیم‌کننده اعمال و رفتار انسان مسلمان است، ارتباط مستقیم وجود دارد، در حالی که حقوق بشر دوستانه بین‌المللی فقط به رفع خصومت مسلحانه و حل و فصل مسئله بعد از وقوع نزاع و درگیری بسنده کرده است.

کتاب‌نامه

قرآن کریم

نهج البلاغه

ابن جنید اسکافی، محمد بن احمد (۱۴۱۶ق)، مجموعه فتاوی ابن‌الجنید، تصحیح علی‌پناه اشتهاردی، قم، جماعة المدرسين فی الحوزة العلمية بقم، مؤسسة النشر الإسلامی.

ابن منظور، ابوالفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم (۱۴۰۸ق)، لسان العرب، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

احمدی میانجی، علی (۱۴۰۷ق)، الاسیر فی الاسلام، قم، انتشارات جامعه مدرسین.

بیهقی، احمد بن حسین (۱۴۱۹ق)، السنن الکبری، بیروت، دار الفکر.

جعفری، محمدتقی (۱۳۷۷)، تکاپوی اندیشه‌ها، تهران، مؤسسه تدوین و نشر آثار استاد علامه محمدتقی جعفری.

جعفریان، رسول (بی تا)، علی بن عیسی اربلی و کشف الغم، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.

حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ق)، تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، تحقیق محمد رضا حسینی جلالی، قم، مؤسسه آل‌البت (ع) لإحياء التراث.

حلبی، ابوالصلاح تقی‌الدین (۱۴۰۳ق)، الکافی فی الفقه، تحقیق و تصحیح رضا استادی، اصفهان، مکتبه الإمام أميرالمؤمنین (ع).

خراسانی، رضا (۱۳۹۳)، «ماهیت و چیستی سلفی‌گری جدید و پیامدهای سیاسی آن بر جمهوری اسلامی ایران»، مجموعه مقالات کنگره جهانی، جلد هفتم، قم، دارالاعلام لمدرسة اهل البيت.

روحانی، سید محمدصادق (بی تا)، فقه الصادق علیه السلام، قم، بی تا.

زیلعی، جمال‌الدین محمد بن یوسف (۱۳۶۵)، نصب الرایه لاحادیث الهدایه، بیروت، دار احیاء التراث العربی.

سید طنطاوی، محمد (۱۹۹۷م)، التفسیر الوسیط للقرآن الکریم، القاہرہ، دار نهضة مصر للطباعة والنشر والتوزيع.

ضیایی بیگدلی، محمد رضا (۱۳۹۲)، حقوق بین الملل بشردوستانه، تهران، گنج دانش.

طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۵)، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیة.

طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۰ق)، النهایة، بیروت، دار الکتب العربی.

تحليل عملکرد گروه های سلفی و تکفیری در مواجهه با زنان در پرتو حقوق بشر دوستانه بین المللی و حقوق بشر دوستانه اسلامی/ ۲۵

عبد المنعم، محمود عبدالرحمان (۱۹۹۹م)، معجم المصطلحات و اللفاظ الفقهية، قاهره، بی نا.
علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق)، قواعد الأحكام، قم، جماعة المدرسين فی الحوزة العلمية
بقم، مؤسسة النشر الإسلامی.

غدیری، عبدالله عیسی ابراهیم (۱۴۱۸ق)، القاموس الجامع للمصطلحات الفقهية، بیروت، بی نا.
فرمانیان، مهدی (۱۳۹۲)، درسنامه فرق و مذاهب کلامی اهل سنت، تهران، آثار نفیس.
فیض کاشانی، محمد محسن بن شاه مرتضی (۱۳۷۳)، تفسیر الصافی، قم، صدر.
فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۴۰۶ق)، الوافی، تصحیح فقیه ایمانی، اصفهان، مكتبة الإمام
أمیر المؤمنین (ع) العامة.

کاشانی، ابوبکر بن مسعود بن احمد (۱۳۸۷)، بدائع الصنائع، قم، مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی.
کاشف الغطاء، جعفر (بی تا)، کشف الغطاء عن مبهمات الشریعة الغراء، تحقیق مکتب الإعلام
الإسلامی، فرع خراسان، مرکز النشر التابع لمکتب الاعلام الاسلامی.
مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴ق)، بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار، بیروت، مؤسسة الوفاء.
محقق داماد، مصطفی (۱۳۷۵)، «تدوین حقوق بشر دوستانه بین المللی و مفهوم اسلامی آن»، مجله
تحقیقات حقوقی، ش ۱ (۱۸)، ص ۲۰۹-۱۴۷.

محقق کرکی، علی بن حسین (۱۴۱۴ق)، جامع المقاصد فی شرح القواعد، قم، مؤسسة آل البيت (ع)
لإحياء التراث.

موسوی، سید فضل الله، موسوی فر، سید حسین، سیدیان هاشمی، سروش (۱۳۹۴)، حقوق بشر دوستانه
در اسلام و حقوق بین الملل، تهران، انتشارات دادگستر.

نجفی، محمد حسن (۱۳۶۳ق)، جواهر الکلام، تحقیق محمود القوچانی، دار الکتب الاسلامیة.
نسفی، عبدالله بن احمد (۱۹۱۴م)، البحر الرائق شرح کنز الدقائق، القاهرة، دار الکتب العربیة.
هندي، علاء الدين على المتقى بن حسام الدين (۱۴۰۹ق)، كنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال،
تحقیق شیخ بکری حیانی و شیخ صفوة صفا، بیروت، انتشارات مکتبة التراث الاسلامی.

References

The noble Quran.

Nahj al-balagha.

Abd al-Mun'im, Mahmud Abd al-Rahman. 1999. Mu'jam al-muṣṭalahāt wa-l-alfāz al-fiqhiyya. Cairo: n.p.

Ahmadi Mianaji, Ali. 1407 AH. Al-Asīr fi l-Islām. Qom: Society of Seminary Teachers of Qom.
'Allāma al-Ḥillī, al-Ḥasan b. Yūsuf al-. 1413 AH. Qawā'id al-aḥkām. Qom: Society of Seminary Teachers of Qom, Islamic Publishing Institute.

Bayhaqī, Aḥmad b. al-Ḥusayn al-. 1419 AH. Al-Sunan al-kubrā. Beirut: Dar al-Fikr.

Farmanian, Mahdi. 1392 Sh. Darsnāmi firaq wa madhāhib kalāmī Ahl Sunnat. Tehran: Asar-e Nafis.

Fayḍ al-Kāshānī, Muḥammad Muḥsin b. Shāh Murtaḍā al-. 1373 Sh. Tafṣīr al-ṣāfi. Qom: Sadr.

Fayḍ al-Kāshānī, Muḥammad Muḥsin b. Shāh Murtaḍā al-. 1406 AH. Al-Wāfi. Edited by Faghīh Imani. Isfahan: Imam Amir al-Mu'minin Public Library.

Ghadīrī, 'Abd Allāh 'Isā Ibrāhīm al-. 1418 AH. Al-Qāmūs al-jāmi' li-l-muṣṭalahāt al-fiqhiyya. Beirut: n.p.

Ḥalabī, Abū l-Ṣalāḥ Taqī al-Dīn al-. 1403 AH. Al-Kāfi fi l-fiqh. Edited by Reza Ostadi. Isfahan: Maktabat al-Imam Amir al-Mu'minin.

Hindī, 'Alā' al-Dīn 'Alī al-Muttaqī b. Ḥisām al-Dīn al-. 1409 AH. Kanz al-'ummāl fi sunan al-aqwāl wa-l-af'āl. Edited by Shaykh Bakri Hayyani and Shaykh Safwa Safa. Beirut: Maktabat al-Turath al-Islami.

Ḥurr al-'Āmilī, Muḥammad b. al-Ḥasan al-. 1416 AH. Tafṣīl wasā'il al-Shī'a ilā taḥṣīl masā'il al-sharī'a. Edited by Mohammad Reza Hosseini Jalali. Qom: Mu'assasa Al al-Bayt li-Ihyā al-Turath.

Ibn al-Manzūr, Abū l-Faḍl Jamāl al-Dīn Muḥammad b. Mukarram. 1408 AH. Lisān al-'Arab. Beirut: Dar Ihyā al-Turath al-'Arabi.

Ibn Junayd al-Iskāfī, Muḥammad b. Aḥmad. 1416 AH. Majmū'a fatāwā Ibn al-Junayd. Edited by Ali Panah Eshtehardi. Qom: Society of Seminary Teachers of Qom, Islamic Publishing Institute.

Jafari, Mohammad Taghi. 1377 Sh. Takāpūyi andīshihā. Tehran: Institute for Compilation and Publication of the Works of Allameh Mohammad Taghi Jafari.

- Jafarian, Rasoul. n.d. 'Alī b. 'Īsā Irbilī wa kashf al-ghimma. Mashhad: Foundation of Islamic Research, Astan Quds Razavi.
- Kāshānī, Abū Bakr b. Mas'ūd b. Aḥmad al-. 1387 Sh. Badā'i' al-ṣanā'i'. Qom: Center for Islamic Information and Documents.
- Kāshif al-Ghiṭā', Ja'far. n.d. Kashf al-ghīṭā' 'an mubhamāt al-sharī'at al-gharrā'. Edited by Islamic Propagation Office, Khorasan Branch. Mashhad: Islamic Propagation Office.
- Khorasani, Reza. 1393 Sh. "Māhiyyat wa chīstī Salafīgarī jadīd wa payāmad-hāyi siyāsī ān bar Jumhūrī Islāmī Iran." Majmū'amaqālāt kungirī jahānī. Qom: Dar al-'I lam li-Madrasa Ahl al-Bayt. Majlisī, Mūhammad Bāqir al-. 1404 AH. Biḥār al-anwār al-jāmi'a li-durar akhbār al-āimmat al-aṭhār. Beirut: al-Wafa Institute.
- Mohaghegh Damad, Mostafa. 1375 Sh. "Tadwīn ḥuqūq bashardüstāni bayn al-milalī wa mafhūm Islāmī ān." Taḥqīqāt ḥuqūqī 1, no. 18: 147-209.
- Mousavi, Sayyid Fazlollah, Seyyed Hossein Mousavifar, and Soroush Seyyedean Hashemi. 1394 Sh. Ḥuqūq bashardüstāni dar Islam wa ḥuqūq bayn al-milal. Tehran: Dadgostar Publications.
- Muḥaqqiq al-Karakī, 'Alī b. al-Ḥusayn al-. 1414 AH. Jāmi' al-maqāṣid fī sharḥ al-qawā'id. Qom: Mu'assasa Al al-Bayt li-Ihyā al-Turath.
- Najafī, Muḥammad Ḥasan al-. 1363 AH. Jawāhir al-kalām. Edited by Mahmud Quchani. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Nasafī, 'Abd Allāh b. Aḥmad al-. 1914. Al-Baḥr al-rā'iq sharḥ kanz al-daqa'iq. Cairo: Dar al-Kutub al-'Arabiyya.
- Rohani, Sayyid Mohammad Sadiq. n.d. Fiḥ al-Ṣādiq 'alayh al-salām. Qom: n.d.
- Sayyid Tantawī, Muhammad. 1997. Al-Tafsīr al-wasīṭ li-l-Qur'ān al-karīm. Cairo: Dar Nahda Misr li-l-Taba'a wa-l-Nashr wa-l-Tawzi'.
- Tabatabai, Sayyid Mohammad Hossein. 1375 Sh. Al-Mīzān fī tafsīr al-Qur'ān. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Tūsī, Muḥammad b. al-Ḥasan al-. 1400 AH. Al-Nihāya. Beirut: Dar al-Kitab al-'Arabi.
- Zayla ī, Jamāl al-Dīn Muḥammad b. Yūsuf al-. 1365 Sh. Naṣb al-rāya li-aḥādīth al-hidāya. Beirut: Dar Ihyā al-Turath al-'Arabi.
- Ziaee Bigdeli, Mohammad Reza. 1392 Sh. Ḥuqūq bayn al-milal bashardüstāni. Tehran: Ganj Danesh.